

of expert provision of justice and is closely related to the notion of forensic and expert activity. Secondly, expert provision of criminal proceedings is holistic system which includes separate structural elements which are in close relationship between themselves and united by a common purpose. Therefore, under expert provision of criminal proceeding it's proposed to understand the activity to create conditions for fulfillment of professional duties by the subjects of forensic and expert activity including carrying out forensic examinations during pre-trial investigation and judicial proceedings, procedural actions in connection with a punishable offense with the purpose of criminal proceedings tasks.

Keywords: expert provision, forensic and expert activity, criminal proceedings, forensic examination.

УДК 343.98

Е. Б. Сімакова-Єфремян, заступник
директора з наукової роботи Харків-
ського НДІСЕ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ: СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КОМПЛЕКСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасна наука розглядає комплексність досліджень як одну із закономірностей процесу пізнання. Судова експертиза, яка з метою вирішення завдань судочинства спрямована на використання знань, накопичених у різних галузях науки, у процесі науково-технічного прогресу постійно отримує вплив інтеграційних процесів, що відбуваються в цих галузях. Наукові публікації свідчать про те, що інтеграція знань у судовій експертизі – це закономірний процес її розвитку, один із головних важелів впливу на формування засад комплексних судово-експертних досліджень; нині вона набуває все більшого поглиблення й поширення. Вивчаючи форми комплексування в судовій експертизі, необхідно виходити з аналізу предмета, завдань, об'єктів, суб'єктів і методик комплексних досліджень, оскільки інтеграційні процеси реалізуються в розвитку судової експертизи за предметом інтеграції знань, завданнями судової експертизи, об'єктами, суб'єктами інтеграції знань та методами.

Ключові слова: судова експертиза, інтеграційні процеси, комплексні експертні дослідження, комплексна експертиза, комплекс досліджень, методика, метод.

Термін «інтеграція» (від лат. *integratio* – відновлення, заповнення) означає об'єднання в ціле будь-яких частин, процес розвитку, пов'язаний із об'єднанням у ціле раніше різнорідних частин та елементів¹. Це поняття застосовується в багатьох науках, практичній діяльності та затвердилося в ста-

¹ Див., напр.: Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: УРЕ, 1985. — 966 с.; Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. — 2-е изд. — М.: Сов. энциклопедия, 1989. — 815 с.

тусі загальнонаукового. Дослідженню теоретичних і практичних питань різних аспектів, інтеграції (наприклад, економічної, виробничої тощо) присвячено значну кількість праць зарубіжних науковців¹. Що стосується інтеграційних процесів, які відбуваються в судовій експертизі, то використання цього поняття передусім тісно пов'язане із самою його природою, оскільки судова експертиза завжди орієнтована на максимальне використання досягнень різних галузей науки й техніки в судочинстві під час розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних проваджень, цивільних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення, виконавчого провадження. У процесі пізнання будь-яких явищ ми розуміємо, що вони не мають абсолютних меж, при їх вивченні ми стикаємося із відносно самостійними формами матеріальних (матеріалізованих) утворень, що переходять одна в іншу та складають ланки єдиного ланцюга розвитку. Звідси й науки, що їх вивчають, можуть володіти не абсолютною, а тільки відносною самостійністю. Переходи між формами розвитку матерії знаходять відображення в «перехідних» науках, що виражають у своєму змісті структурний зв'язок між елементами науки в цілому, демонструють єдність відособленості та взаємопроникнення, однією з форм якого є комплексність. Саме проблемам комплексних судово-експертних досліджень присвячено цю роботу.

Сучасна наука розглядає комплексність досліджень як одну із закономірностей процесу пізнання. Судова експертиза, яка з метою вирішення завдань судочинства спрямована на використання знань, накопичених у різних галузях науки, у процесі науково-технічного прогресу постійно отримує вплив інтеграційних процесів, що відбуваються в цих галузях.

Вивчення проблем комплексності в судовій експертизі знайшло відображення в наукових працях багатьох учених. Так, Р. С. Белкін розширення можливостей судової експертизи пов'язує із підвищенням ефективності комплексного дослідження речових доказів². Т. В. Авер'янова підкреслює, що в процесі комплексного дослідження виявляється вплив глобального процесу сучасності – інтеграції наукового знання, взаємопроникнення методів наукового пізнання³. Вона слушно зазначає, що застосування методів інших наук у будь-якій окремо взятій галузі знань призводить до її збагачення, розвитку загальнонаукових основ, складає умови для активної творчості вчених. Так, кожний об'єкт судової експертизи через його складність і специфіку вирішуваних завдань досліджується засобами й методами декількох наук⁴. Виходячи

¹ Див., напр.: *Viner J. The Customs Union Issue* / J. Viner. — New York : Carnegie Endowment for International Peace, 1950. — 221 p.; *Wiles P. J. D. Communist International Economics* / P. J. D. Wiles. — Oxford : Basil Blackwell, 1968. — 580 p.; *Muller-Armack A. Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik. Studien Integration* / A. Muller-Armack. — Bern; Stuttgart : Paul Haupt, 1976. — S. 231–242 та ін.

² Див.: *Белкин Р. С. Курс криминалистики* : в 3-х т. / Р. С. Белкин. — М. : Юристь, 1997. — Т. 3. — С. 116.

³ Див.: *Аверьянова Т. В. Интеграция и дифференциация научных знаний как источники и основы научных методов судебной экспертизы* / Т. В. Аверьянова. — М. : Акад. МВД РФ, 1994. — С. 16.

⁴ Див.: Там само. — С. 7.

з наведеного, можна зазначити, що однією з форм інтеграції знань у судовій експертизі є інтеграція методів різних наук.

Через застосування методів різних наук відбувається й інтеграція самих наукових знань, що призводить до виникнення нових галузей знань. Так, А. І. Вінберг і Н. Т. Малаховська вказують, що процес взаємодії, зв'язків предметних, галузевих знань у процесі вивчення різних об'єктів дослідження призводить через аналіз загальних властивостей різних об'єктів до взаємодії наук, що їх досліджують. Як приклади вони наводять транспортну трасологію, що виникла в результаті взаємодії автотехнічних і трасологічних знань, судово-медичну трасологію тощо¹. Узагалі судова трасологія як наука про сліди, будучи одним із напрямів криміналістичної техніки як судової науки (forensic science), самою своєю появою та розвитком підтверджує зазначену тезу стосовно проникнення методів різних наук у судову експертизу, тобто їх інтеграцію, що пов'язана із складною природою об'єктів і потребує вивчення їх різних сторін відповідними методами. Р. С. Белкін і А. І. Вінберг також відзначають процеси інтеграції знань, виокремлюючи закон активного творчого пристосування для цілей судочинства досягнень інших наук і загальний закон розвитку науки як інтеграції наукового знання². С. Ф. Бичкова наголошує, що саме технічне знання виступає своєрідним синтезом суспільствознавства та природознавства. Воно є тією ланкою, яка пов'язує знання про закономірності, цілі, потреби науки про судову експертизу, що виробляють науки суспільні, насамперед юридичні, зі знанням фундаментальних законів, що входять у галузь природознавства³. Отже, інтеграція знань у судовій експертизі відбувається через взаємодію наук, завдяки якій виникають нові види (роди, класи) судової експертизи.

У процесі розвитку теорії та практики судової експертизи і криміналістики, як наслідок найрізноманітніших явищ, що відбуваються у сфері соціального, політичного, наукового життя суспільства, постійно зростає інтерес науковців до проблем інтеграції спеціальних знань, що застосовуються в судочинстві. Так, у роботах учених Т. В. Авер'янової, А. Ф. Аубакірова, А. А. Барцицької, В. П. Бахіна; Р. С. Белкіна, С. Ф. Бичкової, О. О. Бондаренко, Л. Г. Бордюгова, А. І. Вінберга, Ю. М. Грошевого, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, Ю. Г. Корухова, О. І. Кострова, Н. П. Майліс, А. А. Макаряна, Н. Т. Малаховської, О. Р. Росинської, М. Я. Сегая, Т. Е. Сухової, В. Ю. Шепітька; О. Р. Шляхова, М. Г. Щербаковського⁴ та інших проводилося вдосконалення наявних і роз-

¹ Див.: *Винберг А. И.* Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебной экспертизы) / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская. — Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1979. — С. 20–21.

² Див.: *Белкин Р. С.* Криминалистика (общетеоретические проблемы) / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. — М. : Юрид. лит., 1973. — С. 57.

³ Див.: *Бичкова С. Ф.* Становление и тенденции развития науки о судебной экспертизе / С. Ф. Бичкова. — Алматы : Каз. НИИСЭ, 1994. — С. 46.

⁴ Див.: *Аверьянова Т. В.* Указ. праця. — 123 с.; *Аубакиров А. Ф.* Криминалистическая экспертиза материалов и веществ : пособие / А. Ф. Аубакиров, Э. П. Ким. — Алматы : Эдилет, 2001. — 222 с.; *Барцицька А. А.* Криміналістичні технології: сутність

роблення нових положень про інтеграційні процеси в криміналістиці та судовій експертизі. Узагалі розвиток судової експертизи значною мірою залежить від рівня розвитку найрізноманітніших науково-технічних знань, які інтегруються в її сферу.

Під час формування й удосконалення наукових основ судової експертизи значну роль відіграє інтеграція та диференціація наукових знань. Інтеграційна функція полягає у використанні даних, одержаних при проведенні різних видів, родів і класів судових експертиз і систематизації накопичених знань, використанні нових методів природничих, технічних наук, які можуть

та місце в системі криміналістичної науки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес; криміналістика та судова експертиза» / А. А. Барцицька. — Одеса, 2011. — 22 с.; *Бахин В. П.* Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002) / В. П. Бахин. — К., 2002. — 268 с.; *Белкин Р. С.* Курс криминалистики : в 3-х т. / Р. С. Белкин. — М. : Юрист, 1997. — 538 с.; *Бондаренко О. О.* Об'єкт і предмет судової експертизи у кримінальному судочинстві / О. О. Бондаренко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право». — 2013. — № 1082. — Вип. № 16. — С. 316–318; *Бордюгов Л. Г.* Интегративный характер ситуалогической экспертизы / Л. Г. Бордюгов // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. — Х. : Право, 2009. — Вип. 9. — С. 205–213; *Бычкова С. Ф.* Указ. праця; *Винберг А. И., Малаховская Н. Т.* Указ. праця. — 183 с.; *Грошевий Ю. М.* Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. — К. : КНТ, Вид. Фурса С. Я., 2006. — 272 с.; *Експертизи у судочинстві України : посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори.* — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 504 с.; *Клименко Н. І.* Судова експертологія / Н. І. Клименко. — К. : Ін Юре, 2007. — 528 с.; *Коновалова В. Е.* О значении и функциях экспертных версий / В. Е. Коновалова // Криминалистика и судебная экспертиза. — К. : Вища школа, 1977. — Вип. 14. — С. 53–58; *Костров А. И.* Моделирование как метод исследования в криминалистике / А. И. Костров // Современные достижения науки и техники в борьбе с преступностью : материалы науч.-практ. конф. — Минск, 1992. — С. 52–54; *Корухов Ю. Г.* Экспертные и неэкспертные трасологические исследования в уголовном процессе / Ю. Г. Корухов // Проблемы трасологических исследований : сб. науч. тр. ВНИИСЭ. — М., 1978. — Вип. 35. — С. 3–105; *Макарян А. А.* Интеграция естественных и технических наук в криминалистике : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Макарян. — М., 1994. — 179 с.; *Сегай М. Я.* Методология судебной идентификации / М. Я. Сегай. — К. : РИО МВД СССР, 1970. — 256 с.; *Сегай М. Я.* Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М. Я. Сегай, В. К. Стринжа. — К. : Ір-Юре, 1997. — 174 с.; *Сухова Т. Э.* Интеграция знаний как фактор развития теории и практики судебной экспертизы : дис. ... канд. юрид. наук / Т. Э. Сухова. — Тула, 2001. — 174 с.; *Шепитько В. Ю.* О пределах использования специальных знаний в уголовном процессе / В. Ю. Шепитько // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю з дня народження проф. М. В. Салтєвського, Одеса, 2 лист. 2012 р. — Одеса : Фенікс, 2012. — С. 499–502; *Він же.* Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні // Суд. експертиза. — 2014. — № 1. — С. 11–18; *Шляхов А. Р.* Организация и производство криминалистической экспертизы в СССР / А. Р. Шляхов // Теория и практика криминалистической экспертизы. — М. : Юрид. лит., 1962. — Сб. № 9–10. — С. 3–446; *Шляхов А. Р.* Сущность криминалистических экспертиз материалов, веществ и изделий из них (КЭМВИ) / А. Р. Шляхов, Ф. Э. Давудов // Правоведение. — 1983. — № 6. — С. 71–77.

застосовуватися в експертному дослідженні, пристосуванні їх до виконання завдань судової експертизи, оцінюванні її результатів згідно з принципами судово-експертного пізнання¹. Виходячи з цього, підкреслимо, що інтеграція спеціальних знань полягає головним чином у їх комплексированні.

Однією з перспектив розвитку судової експертизи вважаємо необхідність широкого впровадження комплексності у процеси створення новітніх методик експертного дослідження. О. Г. Кузнецов констатує, що сучасні потреби слідчої та судової практики з питань широкого впровадження комплексності в процес утворення нових комплексних галузей судової експертизи більш високого наукового рівня визначили такі положення: комплексна експертиза та комплексне дослідження є одним із головних каналів, через який досягнення науково-технічного прогресу потрапляють у сферу кримінального, цивільного та адміністративного процесів². Отже, формування теоретичних основ правозастосовної практики з питань використання комплексності є на сьогодні особливо актуальним і потребує іноваційних підходів до вирішення цієї проблеми.

Теоретичні та методичні наукові дослідження в галузі судової експертизи та потреби судово-слідчої практики стали підґрунтям для розроблення методик вирішення експертних завдань на основі інтеграції спеціальних знань. Формування методик експертного дослідження потребує надійної теоретичної бази, оскільки практика без теорії не може виконувати функцій стабільного важеля впровадження досягнень науки й техніки в судочинство. Важлива роль у цьому процесі належить розробленню насамперед теоретичних положень судової експертизи. Сам характер об'єктів експертизи та особливості застосовуваних для їх дослідження засобів дозволяють пристосовувати до вирішення завдань судової експертизи методи інших наук.

З метою виявлення основних тенденцій розвитку інтеграційних процесів у галузі судово-експертної діяльності розглянемо напрями, у яких вони відбуваються. Активного впровадження інтеграційних процесів судова експертиза отримала в другій половині ХХ ст. У цей час, з одного боку, почалося активне застосування судовою експертизою методів растрової електронної мікроскопії, емісійного спектрального, рентгенофлуоресцентного, атомно-абсорбційного аналізів, тонкошарової та газорідинної хроматографії, методів вимірювання твердості, електропровідності, хімічних реакцій тощо, а з другого – використання методів криміналістики при дослідженнях матеріалів, речовин і виробів з них³. На цьому етапі науковці фактично не приділяли уваги

¹ Див.: *Клименко Н. І.* Інтеграційна функція експертології / Н. І. Клименко // *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук.-практ. матеріалів. — Х. : Право, 2006. — Вип. 6. — С. 117–124.

² Див.: *Кузнецов О. Г.* Судебная экспертиза: актуальные проблемы и перспективы ее развития в Республике Казахстан / О. Г. Кузнецов. — Алматы : Глобус, 2008. — С. 233.

³ Див., напр.: *Вареникова С. П.* Теоретические и методические основы исследования механизма слеодообразования в криминалистических экспертизах материалов, веществ и изделий : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. П. Вареникова. — М., 1986. — 178 с.; *Ласкаускене Б. И.* О понятии микроследов и микрочастиц в трасологии / Б. И. Ласкаускене // *Вопросы судебной экспертизы и криминалистики*. — Виль-

теоретичному обґрунтуванню інтеграційних процесів, що відбувалися в судовій експертизі, хоча це не завадило накопиченню емпіричного досвіду, що в подальшому відобразилося на розвитку теоретичних положень судової експертизи.

Узагальнення спеціальної літератури свідчить про таке. Якщо звернутися до витоків, то розвитку судової експертизи та криміналістики був притаманний певний аналіз інтеграційних процесів. Зокрема, у 1902 р. Є. Ф. Буринський звертав увагу на обов'язок експерта опанувати завдання з усіх боків¹, по суті пропонуючи впровадження комплексного виконання завдань із судово-експертного дослідження документів. М. В. Терзієвим зі співавторами (1948) були сформовані рекомендації щодо використання фізичних методів у криміналістиці². В. М. Ніколайчик і О. О. Ейсман (1961), узагальнивши та систематизувавши накопичений досвід, розробили рекомендації із застосування фізичних методів для виявлення невидимих текстів³.

нюс, 1982. — Вып. 16. — С. 51–55; Митричев В. С. Научные основы и общие положения криминалистических идентификационных исследований физическими и химическими методами : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. юрид. наук : спец. 717 «Криминалистика» / В. С. Митричев. — М., 1971. — 30 с.; Він же. Актуальные вопросы криминалистической экспертизы материалов, веществ и изделий // Современные тенденции развития судебной экспертизы вещественных доказательств и пути внедрения новых физических, химических и биологических методов в экспертную практику : материалы Всесоюз. науч. конф. — М. : ВНИИСЭ, 1972. — Ч. 3. — Вып. 1. — С. 3–9; Він же. Структура объектов идентификации при установлении принадлежности частей целому / В. С. Митричев // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. — Вып. 2. — С. 9–16; Эйсман А. А. Физические методы выявления невидимых текстов / А. А. Эйсман, В. М. Николайчик ; под ред. А. И. Винберга. — М. : Госюриздат, 1961. — 240 с.; Пучков В. А. Судебное материаловедение / В. А. Пучков // Соц. законность. — 1979. — № 7. — С. 61–62; Садомсков Е. И. О возможностях идентификации целого по частям объектов растительного происхождения / Е. И. Садомсков // Материалы науч. конф., посвящ. вопросам установления групповой принадлежности вещественных доказательств в практике судебной экспертизы. — К., 1963. — С. 155; Сегай М. Я. Идентификация материалов и веществ в криминалистической экспертизе / М. Я. Сегай // Материалы 3-й расширен. науч. конф., посвящ. памяти засл. деятеля науки, проф. М. И. Райского / под ред. А. М. Гамбург. — К. : Госмедиздат УССР, 1958. — С. 102–107; Седова Т. А. Проблемы судебной идентификации некоторых видов вещественных доказательств : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 717 «Криминалистика» / Т. А. Седова. — Л., 1967. — 23 с.; Вона ж. Применение спектроскопии внутреннего отражения в судебной экспертизе. — Л. : ЛГУ, 1978. — 108 с.; Вона ж. Проблемы методологии и практики нетрадиционной криминалистической идентификации. — Л. : ЛГУ, 1986. — 105 с.; Спивак Т. В. Растровая электронная микроскопия / Т. В. Спивак, Г. В. Санарин, М. В. Быков // Успехи физических наук. — М., 1969. — Т. 99. — Вып. 4 та ін.

¹ Див.: Буринський Е. О. Судебная экспертиза документов, производство ея и пользование ею / Е. О. Буринский. — СПбургъ, 1902. — С. 12.

² Див.: Физические исследования в криминалистике / Н. В. Терзиев, Б. Р. Киричинский, А. А. Эйсман, Е. Б. Геркен. — М. : Полиграфкнига, 1948. — 224 с.

³ Див.: Эйсман А. А. Физические методы выявления невидимых текстов / А. А. Эйсман, В. М. Николайчик ; под ред. А. И. Винберга. — М. : Госюриздат, 1961. — 240 с.

М. М. Зюскін (1962) приділив увагу фотографічним і фізичним методам дослідження речових доказів¹. О. Р. Шляхов (1962) наголошував на наявності науки судової експертизи, яка поєднує загальні логічні, фізико-технічні та хіміко-біологічні методи дослідження². Досягнення О. О. Ейсмана та В. М. Кудрявцева полягає в тому, що вони (1964) довели й обґрунтували необхідність інтеграції кібернетики в судову експертизу³. В. І. Шиканов у (1967)⁴ та І. М. Зельдес⁵ (1968) у своїх роботах, не зважаючи на те, що кримінально-процесуальне законодавство не містило відповідної норми, провели дисертаційні дослідження з питань теорії та практики комплексної експертизи в кримінальному процесі, чим довели необхідність подальшого розвитку комплексних досліджень. З. І. Кирсанов також активно пропагував комплексну експертизу різних видів спеціальних знань, зокрема з метою отождолення особи за фотопортретом із застосуванням математичних методів у криміналістиці⁶. У 1971 р. вийшла у світ монографія В. С. Митричева, у якій автор розробив наукові засади та загальні положення криміналістичних ідентифікаційних досліджень фізичними й хімічними методами⁷. Г. Л. Грановський у 1974 р. на основі впровадження в криміналістичну експертизу методів статистики запропонував методику встановлення слідоутворюючої ділянки папілярного узору⁸. М. М. Шульга (1976) оприлюднив свою роботу щодо ідентифікаційної експертизи слідів колючо-ріжучого знаряддя⁹, що надало нових можливостей для вирішення завдань з його дослідження

¹ Див.: Фотографические и физические методы исследования вещественных доказательств : пособ. для экспертов, работников органов дознания, прокуратуры и суда / под ред. Н. М. Зюскина, Б. Р. Киричинского. — М. : Юрид. лит., 1962. — 542 с.

² Див.: Шляхов А. Р. О предмете судебной экспертизы / А. Р. Шляхов // Некоторые вопросы теории судебной экспертизы : тезисы науч. сообщ. на 7 теор. семинаре — криминалистических чтениях 26 июня 1975 г. — М. : ВНИИСЭ, 1975. — С. 3.

³ Див.: Кудрявцев В. Н. Кибернетика в борьбе с преступностью / В. Н. Кудрявцев, А. А. Эйсман. — М., 1964.

⁴ Див.: Шиканов В. И. Комплексная экспертиза в советском уголовном процессе (некоторые вопросы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 717 / В. И. Шиканов. — М., 1967. — 391 с.

⁵ Див.: Зельдес И. М. Комплексные исследования в судебной экспертизе : дис. ... канд. юрид. наук : 717 / И. М. Зельдес. — М., 1968. — 186 с.

⁶ Див.: Кирсанов З. И. Экспертное отождествление личности по фотопортретам с применением математических методов исследования / З. И. Кирсанов ; под ред. В. П. Колмакова. — М. : НИО Высш. Краснознаменная шк., 1968. — 150 с.; *Він же*. Анализ следственной практики с применением математико-статистических методов. — М., 1975.

⁷ Див.: Митричев В. С. Научные основы и общие положения криминалистических идентификационных исследований физическими и химическими методами / В. С. Митричев. — М., 1971.

⁸ Див.: Грановский Г. Л. Статистические методы определения слеодообразующего участка папиллярного узора руки / Г. Л. Грановский. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1974. — 44 с.

⁹ Див.: Шульга Н. Н. Комплексная идентификационная экспертиза следов колюще-режущих орудий : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. Н. Шульга. — Х., 1977. — 167 с.

на підставі комплексних підходів. Однією з широкомасштабних робіт, присвячених комплексному судово-експертному дослідженню властивостей людини, стала монографія В. Є. Корноухова (1982)¹. В. В. Липовський і Т. О. Дроздова (1991) проаналізували проблеми використання методів технічного дослідження документів і почеркознавства в експертизі підписів, що зазнали змін².

Щодо питань інтеграції спеціальних знань при проведенні комплексних експертиз, які б розглядалися в роботах учених у цьому столітті, то звертають на себе увагу дисертаційні дослідження М. С. Шуваєвої щодо правових і організаційних засад призначення та проведення комплексної експертизи³, а також дисертація та інші фахові публікації О. Ю. Горошко з теоретичних і прикладних аспектів комплексних експертних досліджень у кримінальному процесі Республіки Білорусь⁴. У цих роботах проаналізовано переважно питання призначення й проведення комплексних експертиз, їх організаційні та процесуальні проблеми. Теоретичної парадигми комплексних досліджень так і не було розроблено.

Положення, викладені в зазначених та інших працях науковців, свідчать про те, що інтеграція знань у судовій експертизі – це закономірний процес її розвитку, один із головних важелів впливу на формування засад комплексних судово-експертних досліджень; нині вона набуває все більшого поглиблення й поширення.

Експертна практика показує, що в процесі проведення експертиз обізнана особа, яка володіє знаннями в галузі фізики, хімії, медицини, біології, мистецтвознавства, інженерної техніки тощо, використовує також і знання з криміналістики, теорії судової експертизи, теорії доказування та ін. Це пов'язано насамперед із тим, що неможливо провести правильну експертну

¹ Див.: Корноухов В. Е. Комплексное судебно-экспертное исследование свойств человека / В. Е. Корноухов. — Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1982. — 184 с.

² Див.: Липовский В. В. Использование методов технического исследования документов и почерковедения при экспертизе подписей, подвергшихся изменениям / В. В. Липовский, Т. А. Дроздова // Криминалистика и судебная экспертиза. — К. : Лыбидь, 1991. — Вып. 43. — С. 74–80.

³ Див.: Шуваева М. С. Правовые и организационные основы назначения и производства комплексной экспертизы [Електронний ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. — М. : РГБ, 2007. — (Из фондов Рос. гос. библиотеки). — Режим доступа : [www.http://diss.rsl.ru/07/0069/070069038.pdf](http://diss.rsl.ru/07/0069/070069038.pdf).

⁴ Див., напр.: Горошко Е. Ю. Комплексные экспертные исследования в уголовном процессе: теоретические и прикладные аспекты : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / Е. Ю. Горошко. — Минск, 2010. — 23 с.; *Вона ж.* Методологические теории комплексных экспертных исследований // Вестник Акад. МВД Респ. Беларусь. — 2009. — № 2. — С. 127–131; *Вона ж.* К вопросу об оформлении заключений комплексных экспертных исследований // Эксперт-криминалист. — 2009. — № 3. — С. 13–16; Дулов А. В. Методологические принципы комплексных экспертных исследований / А. В. Дулов, Е. Ю. Горошко // Вестник Гродн. гос. ун-та им. Я. Купалы. — 2009. — № 4(6). — С. 65–71; Дулов А. В. Принципиальные основы проведения комплексных исследований в судебной экспертизе / А. В. Дулов, Е. Ю. Горошко // Право.by. — 2010. — № 1(7). — С. 98–105.

оцінку результатів будь-якого дослідження без урахування положень теорії криміналістичної ідентифікації, діагностики, ситуалогічного аналізу, механізму слідоутворення, причинно-наслідкових зв'язків тощо. Ці окремі теорії та вчення зародилися в надрах криміналістики та отримали свого застосування під час розроблення теоретичних і методичних положень судової експертизи.

Розглянемо рівні інтеграції знань в експертизі матеріалів, речовин та виробів. Л. Д. Беляєва відносить до них проведення комплексного трасолого-матеріалознавчого дослідження слідів із метою встановлення факту та механізму контактної взаємодії за відсутності відображення одним чи двома об'єктами ознак своєї зовнішньої будови¹. Розвиваючи цю думку, слід відмітити, що практично всі види комплексних експертиз складають певні рівні вирішення інтеграційних завдань. Так, як перспективи розвитку судово-грунтознавчої експертизи в результаті різноманітних форм інтеграції знань В. В. Тюрікова та Е. П. Козінер справедливо відзначили тенденції розвитку її предмета в суміжних галузях. Як приклад такого дослідження вони наводили експертизу зі встановлення механізму утворення нашарувань ґрунту на різних об'єктах, для чого недостатньо знайомства з положеннями вчення про механізм слідоутворення, а необхідні й знання в галузі ґрунтознавства (щодо властивостей ґрунтів), а також стосовно спроможностей матеріалів і поверхонь різних предметів утримувати ґрунт². Виходячи із необхідності комплексного дослідження слідів ґрунту чи на ґрунті, нами була проведена робота із розроблення теоретичних основ і загальних положень методики комплексної ґрунтознавчо-трасологічної експертизи, що завершилася підготовкою дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук³. Відзначимо таку обставину: питання встановлення

¹ Див.: *Беляєва Л. Д. Проблемы дифференциации и интеграции знаний в области криминалистического исследования материалов, веществ и изделий* / Л. Д. Беляєва // Современное состояние и перспективы развития новых видов судебной экспертизы. — М.: ВНИИСЭ, 1987. — С. 4–12.

² Див.: *Тюрикова В. В. Судебно-почвоведческая экспертиза: итоги и перспективы развития* / В. В. Тюрикова, Э. П. Козинер // Современное состояние и перспективы развития новых видов судебной экспертизы. — М.: ВНИИСЭ, 1987. — С. 12–18.

³ Див., напр.: *Ефремян Э. Б. Некоторые теоретические и методические вопросы экспертизы по установлению механизма образования почвенных наслоений* / Э. Б. Ефремян // Роль судебной экспертизы в социалистическом правовом государстве : тез. науч.-практ. конф. — Минск : УД СМ БССР, 1989. — С. 319–322; *Вона ж. Об экспертном исследовании механизма образования почвенных наслоений на предметах-носителях* // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1992. — Вып. 44. — С. 100–105; *Вона ж. Некоторые вопросы программирования решения типовых задач комплексной почвоведческо-трасологической экспертизы* // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики : тез. науч.-практ. конф. — К.: МЮУ, 1993. — С. 163–164; *Вона ж. О классификации задач комплексных криминалистических почвоведческо-трасологических исследований* // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1993. — Вып. 46. — С. 98–104; *Хлесткова Е. А. Судебно-почвоведческая экспертиза. Ч. 2. Вып. 1. Методы комплексного криминалистического исследования почв* / Е. А. Хлесткова, Э. Б. Ефремян, О. И. Даньшина. — М. :

фактів та обставин контактної взаємодії вирішуються стосовно відкритих ділянок місцевості, приміщень, транспортних засобів, одягу, взуття, тіла осіб та інших об'єктів, у зв'язку з чим можна дійти висновку про тісний зв'язок предмета експертизи контактної взаємодії з предметом експертиз, родовим об'єктом яких є ґрунт, транспортні засоби, обладнання, приладдя, зброя, рослини, тварини, людина та їх похідні, а також матеріали, вироби, речовини тощо, тобто різних видів експертиз. Отже, у цьому разі повинно йтися про якісно новий, міжгалузевий предмет комплексної експертизи, що являє собою абсолютно своєрідну систему, як сукупність досліджуваних об'єктів і вирішуваних завдань, окремими елементами якої будуть завдання судових трасологічної, медичної, автотехнічної, біологічної, хімічної, фізичної, балістичної та інших видів експертиз. У зв'язку із цим необхідним є розроблення нових методик комплексних досліджень. У ході реалізації міждисциплінарного підходу відбувається взаємопроникнення знань різних наук і утворюється нова міждисциплінарна парадигма. Слід зазначити, що в судовій експертизі комплексування знань відбувається насамперед за предметом певного експертного дослідження, тому необхідним є аналіз предмета комплексних експертних досліджень, який тісно пов'язаний із вирішуваними завданнями. Оскільки завдання судової експертизи вирішуються через дослідження її об'єктів, то необхідно також провести й вивчення зазначених категорій із метою виявлення їх особливостей в аспекті комплексних досліджень.

Пов'язуючи вирішення питання стосовно підстав використання комплексності в судовій експертизі з ґносеологічним аспектом цієї проблеми, науковці відмічають, що поняття «комплексна експертиза», «комплекс експертиз», «комплекс досліджень у межах однієї експертизи» в ґносеологічному плані рівнозначні, тому вважають, що єдино правильним рішенням є допуск усіх трьох форм комплексування при проведенні експертиз¹. У той самий час необхідно розуміти, що запропонований перелік форм комплексування, по-перше, містить різні підстави для виділення кожного з наведених понять, а, по-друге, є неповним. На нашу думку, сутність поняття «комплексна експертиза» має передусім процесуальний характер, хоча сама дефініція в процесуальному законодавстві України передбачена далеко не в усіх видах судочинства. Поняття комплексу експертиз має відношення до тактики та методики розслідування різних видів злочинів. Пропозиції сто-

ВНИИСЭ, 1993. — Гл. 2, §1, 2. — С. 64–80; *Ефремян Э. Б.* Возможности комплексной криминалистической почвенно-трассологической экспертизы / Э. Б. Ефремян, Е. А. Хлесткова // Экспертная техника. — М.: ВНИИСЭ. 1994. — Вып. 119. — С. 18–22; *Ефремян Э. Б.* Об объектах комплексной криминалистической почвоведческо-трассологической экспертизы / Э. Б. Ефремян // Роль судебной экспертизы и криминалистики в раскрытии и профилактике преступлений. — Одеса, 1994. — С. 166–168; *Вона ж.* Теоретичні основи та загальні положення методики комплексної криміналістичної ґрунтознавсько-трасологічної експертизи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика та судова експертиза». — Х., 1994. — 24 с. та ін.

¹ Див., напр.: *Корухов Ю. Г.* Указ. праця. — С. 95–97.

совно комплексів експертиз, які мають призначатися за тією чи іншою категорією злочинів, розроблюються під час проведення наукових досліджень у галузі криміналістики з питань методики й тактики розслідування певних видів злочинів із метою підвищення ефективності виявлення, розслідування й розкриття протиправних діянь залежно від їх складу та криміналістичної характеристики. Щодо поняття комплексу досліджень у межах однієї експертизи, то цей комплекс завжди присутній у будь-якому експертному дослідженні, що проводиться як у формі комплексної експертизи, так і одно-рідної. За результатами узагальнення експертної практики нами встановлено, що «комплекс досліджень у межах однієї експертизи» є найпоширенішим видом комплексирования. У кожному висновку експерта ми спостерігаємо комплекси методів, які застосовуються відповідно до методики дослідження. Саме тому, вивчаючи форми комплексирования в судовій експертизі, необхідно виходити з аналізу предмета, завдань, об'єктів, суб'єктів і методик комплексних досліджень, оскільки інтеграційні процеси реалізуються в розвитку судової експертизи за предметом інтеграції знань, завданнями судової експертизи, об'єктами, суб'єктами інтеграції знань та методами.

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ: СУЩНОСТЬ И ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ КОМПЛЕКСНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Симакова-Ефремян Э. Б.

Современная наука рассматривает комплексность исследований как одну из закономерностей процесса познания. Судебная экспертиза, которая с целью решения задач судопроизводства направлена на использование знаний, накопленных в разных областях науки, в процессе научно-технического прогресса постоянно испытывает влияние интеграционных процессов, происходящих в этих областях. Научные публикации свидетельствуют о том, что интеграция знаний в судебной экспертизе – это закономерный процесс ее развития, один из главных рычагов влияния на формирование принципов комплексных судебно-экспертных исследований; сегодня она приобретает все большее углубление и распространение. Изучая формы комплексирования в судебной экспертизе, необходимо исходить из анализа предмета, задач, объектов, субъектов и методик комплексных исследований, поскольку интеграционные процессы реализуются в развитии судебной экспертизы по предмету интеграции знаний, задачам судебной экспертизы, объектам, субъектам интеграции знаний и методам.

Ключевые слова: судебная экспертиза, интеграционные процессы, комплексные экспертные исследования, комплексная экспертиза, комплекс исследований, методика, метод.

INTEGRATION PROCESSES IN FORENSIC EXAMINATION: ESSENCE AND PROBLEM ISSUES OF COMPLEX RESEARCHES

Simakova-Efremian E. B.

The paper is devoted to the consideration of integration processes in forensic examination, to the analysis of the essence issues and problems of comprehensive expert researches. Modern science considers complexity of researches as one of the cognition

process regularities. Forensic examination which with the purpose to solve the problems of legal proceedings, is aimed at the use of knowledge gained in various fields of science in the process of scientific and technological progress, is constantly influenced by the integration processes taking place in these areas. Since each object of forensic examination in view of its complexity and specificity of the resolved tasks is studied by means and methods of several sciences, it's concluded that one of the forms of knowledge integration in forensic examination is the integration of different sciences methods, that is knowledge integration in forensic examination occurs through the interaction of sciences by which its new types (kinds, classes) appear. It's emphasized that the essence of the comprehensive examination notion is primarily procedural in nature, although the definition by its own in the procedural legislation of Ukraine is not provided in all types of proceedings. The notion of the complex examination is related to tactics and techniques of different types of crimes investigation. According to the results of the expert practice generalization, it's revealed that complex of researches within a single examination is the most common form of complexation. Each expert conclusion contains complexes of methods which are used according to the research technique. Precisely therefore, in studying forms of complexation in forensic examination, it's necessary to proceed from the analysis of subject, tasks, objects, parties and techniques of comprehensive researches because integration processes are realized in the development of forensic examination on the subject of knowledge integration, on tasks forensic examination, objects, parties of knowledge integration and methods.

Keywords: forensic examination, integration processes, comprehensive expert researches, comprehensive expertise, complex of researches, techniques, methods.

УДК 343.14

Н. Н. Космина, заведующая отделом
Харьковского НИЭКЦ МВД Украины,
кандидат юридических наук, старший
научный сотрудник

ЗНАЧЕНИЕ СИСТЕМЫ КАЧЕСТВА ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Проанализированы основные тенденции развития современных требований к компетентности испытательных и калибровочных лабораторий, связанных с внедрением современной модели системы управления, обобщением результатов исследований экспертных лабораторий.

Ключевые слова: система качества, аккредитация, сертификация, исследование, калибрование, международный стандарт.

В связи с реформированием судебной системы, развитием адвокатской практики, критических замечаний в адрес сотрудников полиции во время судебных заседаний возникает необходимость со стороны обвинения и защиты ставить эксперту вопросы по выбору методик, правильности проведения экспертного исследования, оформления заключения эксперта, выбора стандартов, достоверности полученных результатов. Также с развитием международных отношений, перспективами интеграции Украины в Евро-